

Juryrapport

Shortlist Europese Literatuurprijs 2022

Natuurlijk – dat zal wel altijd het lied én het lot van een jury zijn – is het lastig een shortlist samen te stellen uit een longlist van twintig heel verschillende boeken, vertaald uit elf verschillende talen. Maar waar altijd geklaagd wordt dat het gros van het aanbod in de boekhandels uit de Angelsaksische wereld komt, was dat hier dus niet het geval: de Europese literatuur heeft zoveel meer te bieden, en dankzij de vertalers is zij voor ons toegankelijk. Zonder hun werk stonden wij met lege handen, en bleven deze boeken, vooral uit de wat ‘kleinere’ taalgebieden, veelal buiten bereik.

Het is geweldig dat we vijf boeken vertaald uit vijf talen wisten te kiezen, al was dat helemaal niet ons uitgangspunt. Een lijst met spannende en onverwachte titels is het. Woestijnen en wetenschap en waanzinnige dromen, het huis en daarbinnen het verborgen leven en de doorklinkende stemmen van vrouwen, het kind in de magische wereld, vriendschap en verlies in door oorlog aangeraakte levens, en het onbarmhartige bestaan in een verharde omgeving in een verhard land. We bewegen ons steeds, in al deze boeken, van buiten naar binnen en weer naar buiten. We zien dat er eigenlijk geen scheidslijn is tussen dit innerlijke leven en het daarbuiten bestaande, dat het een voortdurend stromen, grijpen, zoeken, tasten, klauwen, schuren, voelen en aanraken is.

Het verheugt de jury om deze door de vertalers voortreffelijk ontsloten boeken op de shortlist aan u te mogen presenteren.

***Nocilla-trilogie* geschreven door Agustín Fernández Mallo en vertaald uit het Spaans door Adri Boon**

De *Nocilla-trilogie* is van deze boeken misschien het wonderlijkste. Als we het met een vrucht zouden moeten vergelijken dan is het een passievrucht: je tikt ertegen en dan rollen er een heleboel rode vruchtjes uit, en zo verrassend veelvormig is dit boek ook.

De schrijver staat in de traditie van experimentele schrijvers als Cortázar, Borges en Calvino. De *Nocilla-trilogie* (*Dream, Experience, Lab*) leest alsof je op

internet zit te scrollen: fragmenten, aanzetten tot een verhaal, die soms in een andere vorm weer terugkeren of verdergaan, korte wetenschappelijk beschouwingen, citaten, ongelooflijk veel verwijzingen naar kunst, literatuur, film. Aanvankelijk weet je als lezer niet waar je aan begonnen bent, maar langzaamaan word je toch geïntrigeerd en meegezogen in de stroom. In deel drie, *Nocilla Lab*, voert de schrijver zijn experiment nog verder door. Het begint met een zin van bijna zeventig bladzijden waarin wordt verteld over de reis van een man en een vrouw en hun Project, en in die ene zin worden alle gebeurtenissen ook nog eens meerdere malen herhaald, in net iets andere bewoordingen. Daarna gaat het verhaal verder in korte hoofdstukjes, wordt steeds surrealistischer en eindigt uiteindelijk met een kort stripverhaal. Voor de liefhebbers is er dan ook nog de videoversie van de *Nocilla-trilogie*.

De vertaler, Adri Boon, heeft hier een ware *tour de force* geleverd, want met al die losse fragmenten, citaten, verwijzingen en verschillende stijlen, en niet te vergeten die hele lange zin, moet het een hondsmoeilijke klus zijn geweest. Maar wat een souplesse, wat een beweeglijkheid ook in het Nederlands.

In Spanje is de *Nocilla-trilogie* enorm populair, in Nederland hebben mensen zich misschien laten afschrikken door de vorm en is er betrekkelijk weinig aandacht aan besteed. Ten onrechte, want het boek biedt een heel nieuw soort leeservaring. Ja, je wordt soms verleid om door te bladeren als een hoofdstuk je minder bevalt, of als je het even niet kunt volgen, maar dan volgen steeds weer passages waardoor je opnieuw gegrepen wordt.

Ons enthousiasme werd met het lezen eigenlijk steeds groter: wat een heerlijk werk om naar terug te grijpen, om favoriete stukjes in te herlezen.

***Een geest in de keel* geschreven door Doireann Ní Ghríofa en vertaald uit het Engels door Caroline Meijer**

De Ierse Doireann Ní Ghríofa – dichteres, essayist en moeder van vier jonge kinderen – vat een fascinatie op voor het gedicht van een Ierse dichteres die drie eeuwen eerder leefde. Deze dichteres verhaalde in een lang dichtwerk over de brute moord op haar geliefde. Ní Ghríofa vertaalt het werk, maar verdiept zich ook in het leven van de vrouw waarmee zij zich in zekere zin verwant voelt. Het resultaat is een prachtig dubbelportret van twee vrouwen die, gescheiden door de tijd en de omstandigheden, elkaar in de poëzie ontmoeten.

Ní Ghríofa neemt de lezer mee op een verkenning van haar leven, dat steeds meer doorsneden wordt door het leven van de historische dichteres Eibhlín Dubh Ní Chonail. Met haar boek richt zij als het ware een monument op voor het huiselijke bestaan, dat zij gloedvol en gepassioneerd beschrijft in een taal waarin het concrete met het poëtische wordt afgewisseld, en die origineel en authentiek is zonder dat het gekunsteld aandoet. Daarnaast verkent zij het leven van die andere vrouw uit het verleden, waarmee zij zich gaandeweg steeds meer verbonden voelt. De luiken in de tijd die zij voor zichzelf creëert (tijdens het kolven, in de nacht als iedereen slaapt) benut ze om het gedicht te vertalen. Dat leidt tot prachtige beschouwingen over het vertalen zelf. En vooral tot pogingen om te reconstrueren wat er precies is gebeurd, alhoewel er weinig tot niets over het leven van deze edelvrouw bekend is: ze is uit de geschiedenis geschreven. Ní Ghríofa herstelt met haar roman Ní Chonails leven en werk in ere.

Dit alles – de reconstructie van haar eigen leven en het leven van die vrijwel onbekende vrouw uit de geschiedenis – maakt *Een geest in de keel* tot een urgente feministische tekst, en een prachtig boek. Het roept de lezer op om de blik scherp te stellen op al het werk dat wordt verricht in de huizen. Op de arbeid en toewijding die nodig is om te verzorgen, het huis schoon te houden, kinderen te voeden, en je lichaam in te zetten als voedselbron (want wat spelen borstvoeding en melk een belangrijke rol!).

Vertaalster Caroline Meijer voegt virtuoos haar nieuwe laag van vertaling toe aan dit boek waarin gezocht wordt naar vergeten stemmen van vrouwen, hun niet bewaarde teksten, briefjes, veronachtzaamde geschiedenis. Zij trekt daarmee het boek én de geest in de keel nog verder, dieper het nu in.

***Het geknetter in de sterren* geschreven door Jón Kalman Stefánsson en vertaald uit het IJslands door Marcel Otten**

Met *Het geknetter in de sterren* schreef de IJslandse auteur Jón Kalman Stefánsson een betoverende roman over familiebanden die, zelfs tussen generaties, even breekbaar en toevallig als onontkoombaar blijken. Een groot deel van de gebeurtenissen wordt verteld door een kleine jongen die zijn moeder verliest en dan steun zoekt bij zijn leger van tinnen soldaatjes. Maar ook bij andere levenloze zaken, zoals auto's en straten, die in zijn ogen een eigen persoonlijkheid krijgen en waarmee

je als het nodig is zelfs kunt praten. Hij neemt ons mee door Reykjavik en door een IJsland waar de mensen kalmte paren aan onrust. Ze hebben het vermogen om te wachten, het talent om hun ene kans, tweede kans, mogelijk zelfs derde kans te grijpen. En bestaan het ook om die kansen weer uit handen te laten glippen. Maar niets is definitief verwoest, en tussen de mensen blijven raadselachtige verbindingen bestaan. Eenmaal volwassen onderzoekt hij de geschiedenis van zijn familie. Hij ontdekt fascinerende verhalen, over zijn moeder, vader, grootvader en grootmoeder, die ieder hun eigen betekenis hebben maar waarvan de samenhang zich, net als die tussen de sterren in het heelal, eigenlijk alleen maar laat raden. Al die levens hadden ook anders kunnen verlopen en op den duur doven ze allemaal uit zonder een herinnering na te laten. Maar voor dat gebeurt heeft Stefánsson ze in dit boek op een heel bijzondere manier met elkaar verbonden door een taal die knettert en straalt.

De vaak sprookjesachtige toon, het idioom van bijvoorbeeld makelaars of metselaars, de ongewone metaforen en de onverwachte perspectiefwisselingen komen ook in de levendige Nederlandse vertaling door Marcel Otten heel goed tot hun recht. Het levert een leeservaring op die doet denken aan een nacht die je doorbrengt onder een sterrenhemel. Je ligt op je rug in het gras en kijkt omhoog het donkere diepste blauw in. Misschien is er een besef van wat verloren gaat, het vallend gesternte, maar tegelijk is alles in die ene nacht zo ontzettend gelukkigmakend aanwezig.

***Vang de haas* geschreven door Lana Bastašić en vertaald uit het Servo-Kroatisch door Pavle Trkulja**

Vang de haas is het indrukwekkende debuut van de in voormalig Joegoslavië (in Zagreb) geboren auteur Lana Bastašić. Met de gevolgen van de Bosnische oorlog als subtiele achtergrond voor haar roman schreef ze een prachtig verhaal over vriendschap.

Sara en Lejla studeerden samen in Joegoslavië. Sara, de vertelster, verhuisde naar Dublin, en woont daar samen met haar vriend. Lejla ging trouwen, bleef in voormalig Joegoslavië, in Bosnië, en verhuisde naar Mostar. De twee hebben elkaar lang niet gezien of gesproken. Maar dan belt Lejla en roept Sara terug: ze moet haar naar Wenen rijden om haar daar te helpen zoeken naar Lejla's broer. Sara koopt een ticket naar haar geboortegrond. Zo komt het tussen de twee vrouwen tot een

hernieuwde ontmoeting. Ze praten bij, halen herinneringen op, maar hierdoor worden pijnlijke verschillen blootgelegd, terwijl hun band ooit zo sterk was.

De kracht van het boek zit in de levendige manier waarop de oorlog (die niet expliciet beschreven wordt) ter sprake komt. Sara en Lejla ontvluchten beiden een verleden dat hun identiteit heeft gevormd. Deze roman met veel rollercoaster-achtige stukken sleurt je mee in hun vriendschap die nooit meer als vanouds zal worden. De veelal filmische scenes dreunen na lezing nog na. Het is een road-trip van twee jonge, intelligente vrouwen die zich in dit naoorlogse Bosnië storten als ‘twee Alices in (een grimmig) Wonderland’. Een boek bomvol oorspronkelijke beelden, met beeldspraak die doet wat de werkelijkheid niet kan: verbinden en heel houden of venijnig verwoesten en dan toch maar weer samepakken. Dat is door de vertaler, Pavle Trkulja, onweerstaanbaar fris en energiek vertaald.

Wat deze buitengewone roman duidelijk maakt is wat de gevolgen zijn van het geweld, van deze oorlog die het voormalig Joegoslavië aan stukken heeft gescheurd, voor families en voor vriendschappen. Wat opvalt is de toon, de stijl, de vitale, ritmische, soms vileine stem van de verteller die geen rauwe kanten schuwt: ‘Ik zou haar met een punt kunnen doden’, zegt ze over Lejla, alsof ze het besluit kan nemen de vriendschap al bij aanvang van het boek eenzijdig op te zeggen, maar zo makkelijk gaat dat niet: Lejla is het levende verleden, en dat vreet zich in en laat zich tegelijk niet vangen of vastleggen. De afbeelding is nooit gelijk aan het afgebeelde.

Zo logenstraft *Vang de haas* het idee van de vrije wil: we kunnen niet zomaar zelf kiezen welke mensen, welke herinneringen en welke ervaringen wel of niet bij ons horen. Of in welke taal of op welke toon ze tot ons spreken.

***De wereld is niet stuk te krijgen* geschreven door Maxim Osipov en vertaald uit het Russisch door Yolanda Bloemen en Seijo Epema**

Prachtig en beklemmend zijn ze, deze lange verhalen van Maxim Osipov in *De wereld is niet stuk te krijgen*, een titel die zich, in het licht van de huidige ontwikkelingen en de vlucht/het vertrek van de schrijver uit Rusland, misschien ook laat lezen als een bezwering, een hoop, een wens, bijna tegen wil en dank. In de inleiding op deze verhalen over een verhard Rusland stelt de schrijver het zelf aangrijpend: ‘Het leven is angstaanjagend,’ schrijft hij. ‘Er komen dingen in voor waar je onmogelijk over

kunt schrijven.’ En dan: ‘Daarna wordt het dag, en verschijnen de vogels weer. De wereld is niet stuk te krijgen, wat er ook gebeurt. Zo zit hij in elkaar.’

Voor de mensen op deze wereld is het echter een ander verhaal, die blijken op een duizelingwekkende hoeveelheid manieren vermalen te kunnen worden in het Rusland van Vladimir Poetin. In een land dat in zekere zin ‘onmogelijk’ is geworden. Dat Osipov ook arts is, roept onmiddellijk gedachten op aan die andere grote Russische schrijvende artsen, Boelgakov en Tsjechov. Maar de toon en de sfeer in deze verhalen is ontegenzeggelijk anders: bijtender, wranger, alsof het menselijke in barnsteen is vastgezet. Banden lijken er te zijn om te worden verbroken, de mens is een radar, een vervangbaar schroefje in een systeem dat autocratisch heersen paart aan snoeihard kapitalisme. De mensen hinken, kruipen, bewegen. Soms wordt een complete stad opgeheven, de bewoners moeten maar zien wat ze doen, een in elkaar geslagen jonge Tadzjiekse jongen blijkt niet meer te zijn dan de drager van bruikbare organen, zijn medereizigers met wie hij een slaapcoupé deelt stoïcijnse moordenaars in deze verhalen vol kilte, afstomping en een soms bijna als zinloos ervaren weerzin en verzet tegen het onvermogen om nog veel te voelen. In de hiërarchie van alle dingen en verschijnselen staat het innerlijke leven, zo voelen de personages het, op de onderste trede. Humaniteit wordt slechts in de schaduw, bijna in het geheim, ervaren en doorgegeven.

De bijtende taal, de stoïcijnse dialogen, het grimmige en onbevattelijke van deze zeer taaie levens, het is in de vertaling allemaal razendknap weergegeven, want Osipov behaagt niet, en elk woord in dit proza telt en heeft gewicht. De wereld is niet stuk te krijgen, maar verdomd, flink wat mensen doen wel hun best, lijkt Osipov te zeggen.

*De vakjury van de Europese Literatuurprijs 2022:
Manon Uphoff (voorzitter), Hans Maarten van den Brink (De Groene
Amsterdammer), Martine Vosmaer (laureaat Europese Literatuurprijs 2020), Fons
Plukker (Maximus Hillegersberg, Rotterdam) en Ilja Velthuis (Athenaeum
Boekhandel, Haarlem).*